

ВІДГУК

офиційного опонента на дисертаційну роботу

«СУСПІЛЬНА МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ У ДОСВІДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ»

Мірошниченка Дмитра Сергійовича

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертаційне дослідження Дмитра Мірошниченка присвячене дійсно актуальній темі, яка, по суті, поєднує дві проблеми: становище університету в сучасному світі та роль інтелектуалів в суспільстві. Дисертант здійснив спробу концептуально репрезентувати університет як публічний простір, в якому відбувається становлення інтелектуалів, а також визначає значення зв'язку між інтелектуалами та університетом для окреслення суспільної місії самого університету. Якщо слідувати за логікою основного задуму дисертанта, то в даній дисертаційній роботі він прагне обґрунтувати посередництво університету між інтелектуальними колами та суспільством.

На мій погляд, дисертаційна робота Дмитра Мірошниченка у цілому вирішує поставлені завдання, тим самим презентуючи ґрутовий соціально-філософський аналіз проблеми репрезентації суспільної місії університету через призму досвіду французьких інтелектуалів. При цьому зосередження уваги саме на французьких інтелектуалах не є випадковим, оскільки саме у Франції чітко проявилася влада інтелектуалів, їх вплив на суспільство, політику, культуру (зокрема, це дуже виразно презентовано працею Режіса Дебре «Інтелектуальна влада у Франції»). Сам Дмитро Мірошниченко також обґруntовує своє зосередження на досвіді французьких інтелектуалів. В одній із частин роботи він пише таке: «...французькі інтелектуали, є унікальною констеляцією у соціальній історії ХХ століття. Соціологи, історики, літературні критики, що досліджують прошарок інтелектуалів, зазвичай тяжіють до індивідуалізованого їх розгляду, а у випадку сучасників до механічного їх

поєднання і порівняння. Цілісна культура інтелектуалів у Німеччині, Великобританії, США, пострадянських країнах не є настільки виразною» (с. 63).

Разом з тим, в умовах сучасності (чи навіть краще сказати пост-сучасності) інтелектуали втрачають «інтелектуальну владу», так само як і університет втрачає відчуття своєї місії. Про зменшення впливу інтелектуалів пише низка сучасних дослідників (наприклад, можна згадати есей Умберто Еко «Очі дуче»; соціологічні дослідження Річарда Сеннета, зокрема, його працю «Занепад публічної людини»; працю Франка Фуреді із дуже промовистою назвою «Де поділися усі інтелектуали?»). Тому важливо з'ясувати, чи виконують інтелектуали ще якусь функцію в суспільстві? Чи можуть вони претендувати на представництво певної ідеї, що обґруntовує способи осягнення спільногo блага? Зрештою, чи здатні вони продукувати соціальну критику, яка не дозволяє занурення суспільства у «темні часи» (якщо відіслатися до відомої праці Ханни Арендт)? Те саме стосується й університету. Чи сучасні університети – це всього лише «фабрики знання», які забезпечують масове здобування вищої освіти? Чи є вони виразниками цінності вільних мистецтв, чи всього лише трансляторами компетентностей, що цінуються на ринку праці? Сам же Дмитро Мірошниченко формулює як передумову свого дослідження тезу про те, що сучасний університет й надалі лишається тією соціальною інституцією, котра забезпечує культурну спадкоємність, а також допомагає людині визначитись із ціннісними орієнтирами у сучасному житті та створити проекції у майбутнє. Крім того, на думку дисертанта, саме університет здійснює обґруntування і створення зasad суспільного розвитку, що мали незалежно від історичних обставин дискусійний характер. Це доповнюється темою духовної еліти у широкому розумінні, що зумовлена високим ступенем її соціального впливу (с. 8). Відповідно до цього сформульовано мету дисертаційного дослідження: «обґруntування ролі інтелектуалів у визначенні суспільної місії університету як невід'ємної складової його функціонування у

модерному суспільстві загалом (та зокрема на прикладі французького суспільства кінця XIX – початку XXI ст.)» (с. 11).

Даючи загальну оцінку представлений на розгляд дисертаційній роботі, можу цілком упевнено ствердити, що вона є цілісним, завершеним дослідженням, результати якого характеризуються науковою новизною. Завдяки оригінальному методологічному підходові, використанню іноземних джерел (які складають майже третину усього списку літератури), чіткого окреслення контекстів розвитку проблематики як місії університету, так і ролі інтелектуалів, дисертантові вдалося досягнути поставленої мети та представити доволі оригінальну соціально-філософську концепцію зв'язку інтелектуалів та університету в горизонті його суспільної місії.

Серед результатів дослідження, які характеризуються науковою новизною, хочемо особливо відзначити такі:

По-перше, Дмитро Мірошниченко окреслив амбівалентність інтелектуального середовища університету. Це досягнення важливе в першу чергу через можливість розуміння специфіки неоднорідності публічного простору університету, що, безперечно здійснює проекцію на формування його місії. Крім того, використання цього результату дозволяє в подальшому детально вияснити механізми формування інтелектуальних спільнот. Відповідно до цього, дисертантові також вдалося обґрунтувати, що університет виступає посередником між інтелектуальними колами та суспільством, а також концептуалізувати взаємозв'язки університетського та академічного середовища з політично ангажованим класом інтелектуалів як ускладнені, нелінійні та зворотні.

По-друге, проведений у роботі соціально-філософський аналіз дозволив авторові чітко визначити фактори, що становлять загрозу викривлення суспільної місії університету. Дмитро Мірошниченко цілком слушно вважає, що серед цих факторів найбільшу небезпеку становлять комерціалізація і комодифікація освіти, оскільки вони деформують основи академічного життя, необхідні для формування інтелектуалів, зокрема такі, як університетська

автономія і академічна свобода. Осмислення цієї небезпеки важливе ще й через те, що воно підкреслює зв'язок інтелектуалів із університетом, який підсилює оформлення та презентацію його місії. Зрештою, ще одним аспектом наукової новизни є обґрунтування дисертантом провідної ролі інтелектуалів у реалізації університетами своєї суспільної місії та подоланні проблем на шляху її втілення у життя. Крім того, Дмитро Мірошниченко особливу увагу приділив академічному опору середини ХХ ст., що, безперечно, мав велике значення як для формування ангажованих інтелектуалів, такі і для інституціоналізації університету в горизонті реалізації його суспільної місії в другій половині минулого століття.

Серед результатів даного дисертаційного дослідження на увагу заслуговують також низка уточнень, зроблених Дмитром Мірошниченком. Зокрема, дисертант звертається до класифікації поглядів щодо ідентичності інтелектуала, додатково розкриваючи можливості його самоідентифікації. Важливим є також уточнення розрізnenня таких понять як інтелектуал та інтелігент. Особливого значення ця тема набуває, якщо зробити проекцію на вітчизняний контекст. Ще на одне уточнення, зроблене дисертантом, хочу звернути увагу, а саме: ідеологічної та академічної функції інтелектуала. Певною мірою, воно відсилає до фундаментальної дихотомії «ідеологія - наука», але Дмитро Мірошниченко переконує, що у випадку французького контексту його початком можна вважати відому «справу Дрейфуса».

Структура роботи є доволі логічною і відповідає сформульованій меті і поставленим завданням. Дисертаційна робота Дмитра Мірошниченка складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури (342 позиції). Загальний обсяг представленої для рецензії роботи складає 205 сторінок.

У першому розділі дисертант звертається до окреслення теоретико-методологічних зasad дослідження місії університету, а також здійснює спробу визначити ідеологічне значення університету як особливої соціальної інституції. Загалом, у цій частині роботи Дмитро Мірошниченко окреслює

історико-філософський контекст розуміння феномену університету. Для цього він звертається як до класичних робіт – наприклад, Дж. Ньюмена, Х. Ортеги-і-Гасета, так і до найбільш значущих сучасних концепцій університету – наприклад, Б. Рідінгса. Окреслюючи ідею університету та трансформацію місії університету від класичної моделі (передусім Гумбольдтівської) до постсучасної («університет в руїнах») дисертант, на жаль оминув, ректорську промову М. Гайдегера, яка засвідчує певне завершення (чи може радше кризу) епохи університету як носія виразної місії. Тим не менше у першому розділі дисертації здійснено ґрунтовний огляд найбільш значущих концепцій університету та проаналізовано рефлексії філософів, культурологів, соціальних теоретиків щодо ідеї та місії даної інституції.

У другому розділі дисертант звертається до осмислення феномену інтелектуалів. Важливо, що ця частина дослідження зосереджена передусім на проблемі ідентичності інтелектуалів. Крім того, особливу увагу дисертант присвячує розрізненню інтелектуалів та інтелігенції. Методологією, яку використовує Дмитро Мірошниченко для вирішення дослідницьких завдань в даній частині роботі є структурно-функціональний підхід. Ангажованість інтелектуалів він виводить із фундаментальних антропологічних зasad людського буття. Важливим є зауваження дисертанта про те, що інтелектуальна діяльність має інституціоналізуватися. Зокрема, Дмитро Мірошниченко пише таке: «Інтелектуальна діяльність має інституціоналізуватися, тому що багато людей, які не мають стійких або інтенсивних власних інтелектуальних інтересів потребують хоча б їх результатів задля задоволення своїх розумових потреб чи, скажімо, тому, що вони вважають інтелектуальну продукцію необхідною для ефективного функціонування інститутів і суспільства в цілому» (с. 59). На мій погляд, значущість цього твердження полягає у тому, що воно формує передумови для розуміння проблематики діяльності університету як інституції, де відбувається власне інституціоналізація інтелектуальної діяльності чи не найвищою мірою. Не обмежуючись лише розглядом феномену інтелектуала в цьому розділі, дисертант звертається також до аналізу теоретичних способів

його розуміння. Зокрема, особливу увагу зосереджено ним на становлення та розвиток соціології інтелектуалів. Один із висновків, який робить Дмитро Мірошниченко в результаті розгляду феномену інтелектуалів, засвідчує, що нормативний підхід не завжди у своєму обсязі здатен перекривати предмет дослідження, намагаючись конституювати соціальну групу, що вже не відповідає назві «інтелектуали».

В останньому розділі дисертаційного дослідження дисертант аналізує університетське середовище інтелектуалів. При цьому виклад тут поділено на дві частини. Дмитро Мірошниченко, насамперед, звертається до традиційного університету, а згодом намагається з'ясувати особливості становища університету в сучасних умовах.

Хочу відзначити стиль письма Дмитра Мірошниченка. На мій погляд, йому вдалося знайти баланс між виконанням формальних вимог, що висуваються до дисертаційного дослідження, та збереженням живого стилю філософування. Стиль роботи увиразнює «заангажованість» самого дисертанта. І це аж ніяк не є недоліком, оскільки такої позиції вимагає сама тема. В цьому контексті згадується відома стаття Ж. Дерріди «The University in the Eyes of Its Pupils». Її назва, певною мірою, якраз і відображає позицію Дмитра Мірошниченка. У своїй дисертації Дмитро Мірошниченко не лише обмежуюється французьким досвідом, але й намагається співвіднести його із українським контекстом, що безперечно додає наукової значущості роботи для вітчизняної соціальної філософії. Крім того, зауважу, що дана дисертаційна робота (в результаті допрацювань та врахування зауважень) цілком може згодом перерости у самостійну монографію.

Тим не менше, до проведеного Дмитром Мірошниченком дослідження, що відображене в даній дисертаційній роботі, хочу висловити декілька зауважень:

1. Інтелектуал розглядається в даній дисертаційній роботі як ангажований, залучений в суспільно-політичне життя фахівець в тій чи іншій області, наділений достатньою публічністю, що має вплив на громадську

думку. Таке визначення Дмитро Мірошниченко подає на початку однієї із частин своєї роботи (с. 117). Поняття «ангажованості» доволі часто використовується в роботі. Застосовується не лише в стосунку інтелектуалів, але також, наприклад, знання (с. 113). На мій погляд, доречним було б спробувати також перенести характеристику ангажованості на сам університет як соціальну інституцію. Це б підказало дисертантові конкретні приклади академічних інституцій, діяльність яких демонструє нерозривний зв'язок із «ангажованими інтелектуалами». Зокрема, слід згадати, що окреслення «ангажований університет» часто стосується Університету Паріж VIII, серед відомих професорів якого знаходимо якраз тих, кого можна з впевненістю назвати «ангажованими інтелектуалами» (М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Дельоз, А. Негрі, Ж. Рансьєр, А. Бадью). На мій погляд, саме через ідею інституційної «ангажованості» університету більш чітко увиразнююється його місія у сучасному світі.

2. Чи не є «суспільна функція інтелектуалів», «місія університету», які можна вважати концептуальними рамками дисертаційної теми, «метанаративами» (Ж.-Ф. Ліотар), що не спрацьовують в ситуації «конфлікту інтерпретацій» (П. Рікер), яка охоплює академічний дискурс? Цю ситуацію, зрештою, діагностує і сам дисертант (с. 47 і наст.). Однак у цілому складається враження, що у дисертаційній роботі має місце відтворення парадигми, яка уже давно не пояснює стан університету та інтелектуалів. Дисертант, у якомусь сенсі, накидає «застиглий» ідеал, тим самим прагне підлаштувати під нього динаміку як розвитку університету, так і класу інтелектуалів/інтелігенції в ХХ – на початку ХХІ столітті. А зміни були доволі суттєві і динамічні, що стосується, зокрема, і самого розуміння «місії». Ймовірно, більш продуктивним було б спробувати пошукати інші категорії (аніж «місія»), за допомогою яких була б схоплена сучасна специфіка зв'язку інтелектуалів та університету, наприклад, «політики знання».

3. Дещо забракло у роботі врахування специфіки ролі інтелектуала у співвіднесенні із французькою моделлю університету. В роботі відчувається,

що дисертант переважно приймає за своєрідну константу Гумбольдтівську модель університету, яка безперечно чітко увиразнює місію цієї інституції. Однак тема дисертації стосується досвіду французьких інтелектуалів, тож варто було б детально проаналізувати специфіку їх академічної культури. Дисертант лише побіжно про це згадує, торкаючись теми «генези інтелектуалів та бюрократів республіки» (с. 146). Як відомо, французька (наполеонівська) модель, характеризувалася обмеженням університетських свобод, жорстким адмініструванням. Крім того всього, ця модель передбачала інституціоналізацію своєрідної подвійної системи, яка тією чи іншою мірою репрезентована і сучасною вищою освітою у Франції. Вона складається із університетів, які розміщені в різних частинах країни, а також «вищих шкіл», які знаходяться переважно у Парижі. Саме ці останні стали в XIX столітті центрами відтворення еліт. І хоча ця модель згодом, певною мірою поступилася у Франції німецькій моделі університету, а з кінця XX століття можна, мабуть, говорити про домінування моделі університету світового класу, або ж масового університету, тим не менше, вона залишила слід у французькій академічній культурі. Тож дисертантові слід було б з'ясувати, яким чином це вплинуло на французьких інтелектуалів, що пов'язані із університетами, і як обумовило особливість їхнього становища.

4. Можливо, менш значуще, але тим не менше, на мій погляд важливе зауваження можна зробити щодо розуміння сучасного стану університету. Дисертант дещо надмір радикалізує «деградацію» сучасного університету в умовах постмодерного мислення. Для прикладу Дмитро Мірошниченко пише: «Автори-постмодерністи не висувають ніякої конструктивної програми розвитку університету в сучасному суспільстві, пропонуючи «жити на руїнах Університету». (с. 50.). Метафора «руїни» походить із відомої роботи Біла Рідінгса «Університет в руїнах». Однак дисертант не помічає подвійності сенсу цієї назви. З одного боку, дійсно можна говорити про те, що сучасний університет зруйнувався, він лежить у руїнах і важко віднайти його місію (в тому значення як це мав Гумбольдтівський університет в XIX столітті, коли

відбувалося становлення модерних націй і ця інституція сприяла цьому процесу). Але з іншого боку, цю назву можна проінтерпретувати й по-іншому, а саме: в руїнах (культури, політичного світу) продовжує існувати університет. Він змінив свої інституційні обриси, чи навіть відмовився від своєї місії (саме це пропонував Б. Рідінгс у своїй роботі), але тим не менше він продовжує займатися продукуванням та трансляцією знання.

5. У дисертаційній роботі при описі відношення між університетом та інтелектуалами домінує позиція, згідно з якою університет виступає посередником для інтелектуалів в їх діяльності. Звісно, такий погляд цілком виправданий і цілком обґрутований дисертантом. Але, на мій погляд, доречно було б дещо його розширити і застосувати своєрідну діалектику, поглянувши також і на інтелектуалів як посередників діяльності університету. Тим самим, сама університетська інституція набуває характеру «дієвця», який застосовує різні «соціальні медіуми» (одним з яких є інтелектуали) для увиразнення своєї позиції, презентації своїх можливостей та здійснення власної політики.

Разом з тим, хочу наголосити, що подані тут зауваження не мають на меті піддати сумніву результати, отримані в ході проведення дисертаційного дослідження Дмитром Мірошниченком. На мій погляд, дисерант проявив неабияку самостійність та оригінальний підхід до вивчення проблематики суспільної місії університету у досвіді французьких інтелектуалів. Крім того, варто відмітити те, що дане дисертаційне дослідження відкриває можливість подальшого вивчення даної проблематики, залучаючи досвід інтелектуалів з інших соціокультурних середовищ.

Основні положення дослідження, так само як і висновки, викладені Дмитром Сергійовичем Мірошниченком у дисертації, дістали відповідну апробацію під час участі дисертанта у наукових конференціях, виступах на методологічних семінарах та круглих столах. Також, результати роботи періодично висвітлювалися у вигляді наукових статей у фахових виданнях з переліку, затвердженого ДАК України, а також у міжнародних виданнях (загалом 5 статей у фахових виданнях України, серед яких 3 у виданнях із

наукометричним статусом, а також 1 стаття у закордонному науковому виданні у співавторстві, а також 2 статті у інших виданнях). Опубліковані статті та автореферат відображають основний зміст дисертації.

Відповідно до вищесказаного, маємо безсумнівні підстави твердити, що дисертація Мірошниченка Дмитра Сергійовича «Суспільна місія університету у досвіді французьких інтелектуалів» характеризується актуальністю, а також має неабияке теоретичне та практичне значення для сучасної соціальної філософії. Дане дисертаційне дослідження цілком відповідає вимогам до науково-теоретичного рівня роботи і новизни результатів. При цьому також воно повністю відповідає пунктам 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України 24 липня 2013 року за № 567. Тож її автор, Мірошниченко Дмитро Сергійович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – «соціальна філософія та філософія історії».

**Доктор філософських наук,
доцент, декан гуманітарного факультету
Національного університету
«Острозька академія»**

Шевчук Дмитро Михайлович

ПІДПИС Шевчук Д. М.
ПІДТВЕРДЖУЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
КАДРІВ НАУ «ОА» д-р філософських наук О. Ю. Накінське

